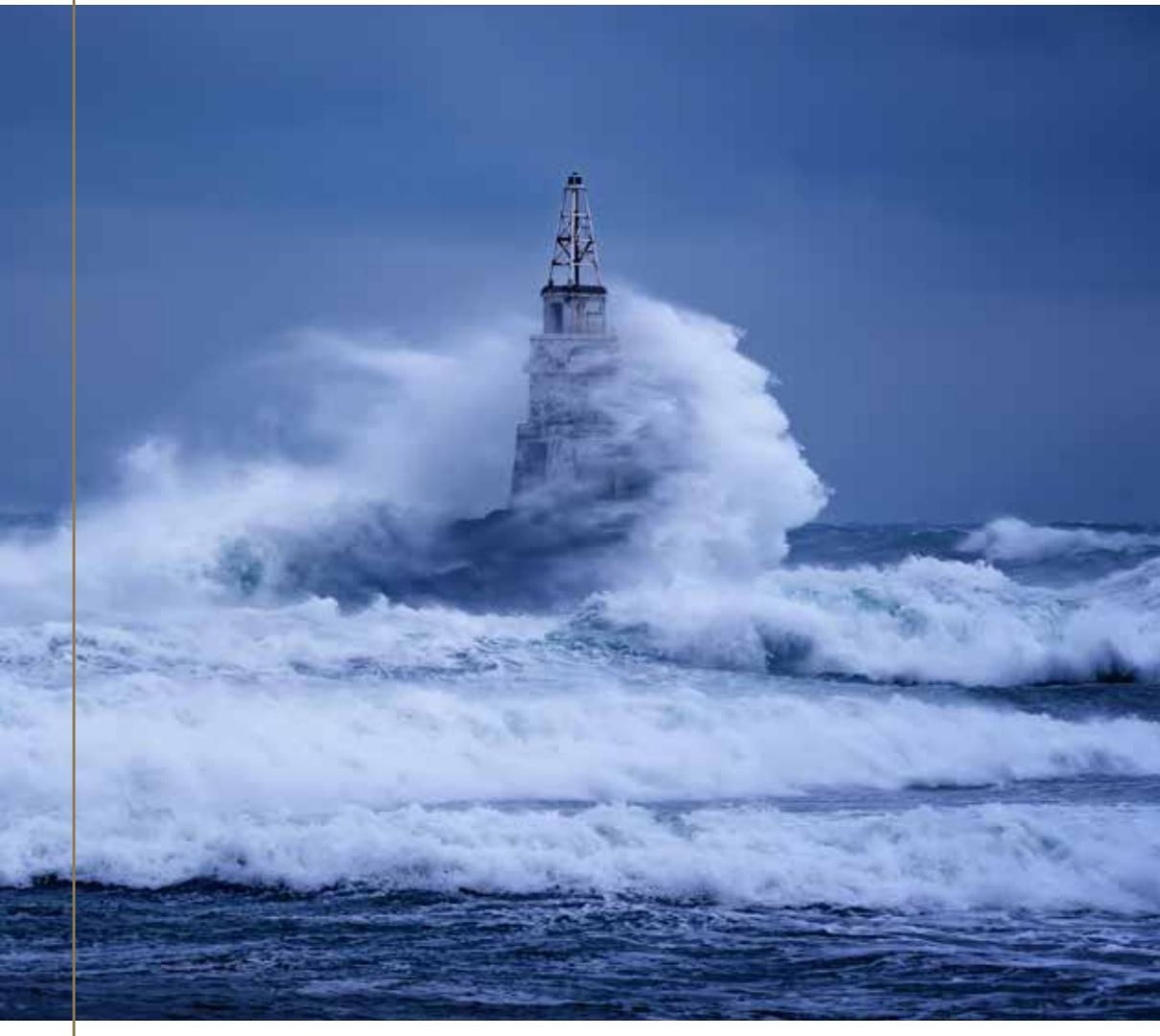
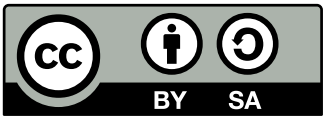
KONINKLIJKE NEDERLANDSE
AKADEMIE VAN WETENSCHAPPEN

ACADEMISCHE VRIJHEID IN NEDERLAND

REACTIE OP ACTUELE BEDREIGINGEN

2025 KNAW
© Sommige rechten zijn voorbehouden. Voor deze uitgave zijn gebruiksrechten van toepassing zoals vastgelegd in de Creative Commons licentie, naamsvermelding 4.0 Nederland (CC BY-SA 4.0). Voor de volledige tekst van deze licentie zie https://www.creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.nl

Digitale versie beschikbaar op www.knaw.nl
https://doi.org/10.57881/88gg-rf96
Coverfoto: Adobe Stock

Deze publicatie is opgesteld door onderstaande leden van de vaste KNAW-Commissie voor de Vrijheid van Wetenschapsbeoefening (CVW):

- André Nollkaemper (voorzitter), universiteitshoogleraar internationaal recht en duurzaamheid, Universiteit van Amsterdam;
- Roberta D'Alessandro, hoogleraar syntaxis en taalvariatie, Universiteit Utrecht;
- Jan Willem Duyvendak, hoogleraar sociologie, Universiteit van Amsterdam;
- Wim van Saarloos, em. hoogleraar theoretische natuurkunde, Universiteit Leiden;
- Maartje Schermer, hoogleraar health ethics in a technological society, Erasmus Universiteit.

Janneke Gerards, hoogleraar fundamentele rechten in Europa aan de Universiteit Utrecht, is als oud-voorzitter van de CVW betrokken geweest bij het voortraject van deze publicatie.
De commissie werd ondersteund door een ambtelijk secretaris, Ava Creemers.

Een concept van deze KNAW-publicatie is gereviewd door:

- Kees van den Bos, hoogleraar sociale psychologie en hoogleraar empirische rechtswetenschap, Universiteit Utrecht;
- Rutger Claassen, hoogleraar politieke filosofie en economische ethiek, Universiteit Utrecht;
- Vasiliki Kosta, universitair hoofddocent, Universiteit Leiden;
- Jacquelien Scherpen, hoogleraar discrete technologie en productie automatisering, Rijksuniversiteit Groningen;
- Carel Stolker, em. hoogleraar privaatrecht, Universiteit Leiden.

De KNAW is de reviewers veel dank verschuldigd. Hun commentaren zijn zorgvuldig in overweging genomen en hebben geleid tot diverse verbeteringen van deze publicatie. De reviewers dragen geen verantwoordelijkheid voor de inhoud.

Deze publicatie kan als volgt worden aangehaald: KNAW (2025). *Academische vrijheid in Nederland: reactie op actuele bedreigingen*. Amsterdam, KNAW.

ACADEMISCHE VRIJHEID IN NEDERLAND

REACTIE OP ACTUELE BEDREIGINGEN

Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen
Mei, 2025

VOORWOORD

Academische vrijheid is van fundamenteel belang voor goede wetenschapsbeoefening en een open, democratische kennissamenleving. Het gaat in essentie om de vrijheid van onderzoekers om naar eigen inzicht onderzoek te doen en onderwijs te geven. Het vormt daarmee een belangrijk onderwerp voor de KNAW, waarover we in het verleden al meerdere rapporten hebben uitgebracht.

Aanleiding voor dit rapport zijn verschillende signalen dat in Nederland de academische vrijheid de afgelopen jaren steeds meer onder druk is komen te staan. Daarnaast baart de situatie in de Verenigde Staten, waar de academische vrijheid in de afgelopen maanden zwaar onder vuur is komen te liggen, de KNAW zorgen. Omdat wetenschap internationaal werkt, hebben de ontwikkelingen in de VS direct invloed op andere landen. De vraagt rijst of de academische vrijheid in Nederland voldoende beschermd is tegen een dergelijke ondermijning van de principes van vrije wetenschapsbeoefening. Ook in Nederland bemoeit de politiek zich immers steeds directer met vrijheden die de academie toebehoren.

De meest recente versie van de *Academic Freedom Monitor* van het Europees Parlement meldde dat Nederland, samen met acht andere EU-lidstaten, een ondergemiddeld niveau van academische vrijheid heeft. De vaste KNAW-commissie voor de Vrijheid van Wetenschapsbeoefening heeft tal van bronnen geanalyseerd voor een goed beeld van de staat van de academische vrijheid in Nederland. Dat klinkt eenvoudiger dan het is, omdat academische vrijheid geen eenduidig begrip is en er, zeker in internationaal perspectief, verschillende definities worden gebruikt. Daarnaast zijn diverse rapporten beschikbaar die gebruik maken van verschillende vormen van kwalitatieve en kwantitatieve data.

Uit de analyse van de commissie blijkt desalniettemin dat er reden is voor zorg. Verschillende aspecten van academische vrijheid in Nederland staan onder druk, als gevolg van interne en externe factoren. Door polarisatie en verruwing krijgen Nederlandse wetenschappers die zich mengen in het maatschappelijk debat steeds vaker te maken met intimidatie, haat en bedreigingen. Als hun stem daardoor verstomt is dat een verarming van het debat en van het democratisch proces.

Ook de politiek draagt bij aan de druk op academische vrijheid. Zo is de financieringsruimte voor ongebonden, nieuwsgierigheidsgedreven onderzoek beperkt, vormt de voorgenomen taaltoets voor anderstalige bacheloropleidingen een grove ingreep in de institutionele autonomie en beperkt het wetsvoorstel Screening Kennisveiligheid de vrijheid van onderzoekers om hun samenwerkingspartners te kiezen.

Deze ontwikkelingen onderstrepen dat bescherming van academische vrijheid voortdurende aandacht behoeft. In het rapport spreekt de KNAW verschillende partijen aan op hun verantwoordelijkheid en roept zij op tot actie om de academische vrijheid in Nederland beter te beschermen en waarborgen. Gezien het belang van academische vrijheid en de kwetsbaarheid ervan, is de vraag of academische vrijheid in Nederland wettelijk beter verankerd zou moeten worden zeer actueel. Zou het recht op academische vrijheid bijvoorbeeld opgenomen moeten worden in de grondwet, zoals in ons omringende landen al het geval is? De KNAW wil hierover het debat starten en is bereid hier nader over te adviseren.

Marileen Dogterom
President

INHOUD

VOORWOORD 4

SAMENVATTING 8
SUMMARY 11

1. INLEIDING 14

2. FINANCIERING EN STURING VAN ONDERZOEK EN ONDERWIJS 18
Financiële voorwaarden voor vrijheid van onderzoek 18
Taalkeuze in het onderwijs 21

3. INTIMIDATIE VAN WETENSCHAPPERS 22

4. SAMENWERKEN MET DERDEN 25
Kennisveiligheid 25
Samenwerking en ethische grenzen 26

5. SPANNINGEN BINNEN DE ACADEMISCHE GEMEENSCHAP 28
Wetenschappelijke vrijheid en onderwijs 29
Externe sprekers 30
Debatten en demonstraties 31
Uitspraken in de publieke ruimte 32

6. CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN 33

SELECTIE VAN AANGEHAALDE RAPPORTEN 36
REFERENTIES 38

SAMENVATTING

Academische vrijheid is van fundamenteel belang voor de wetenschap, en daarmee ook voor de samenleving. De Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW) vraagt in dit rapport opnieuw aandacht voor het belang van academische vrijheid, en roept op tot maatregelen om deze beter te beschermen. Aanleiding hiervoor is een aantal recente rapporten en signalen waaruit blijkt dat academische vrijheid in Nederland onder druk staat. Een additionele aanleiding vormen de recente politieke ontwikkelingen in de Verenigde Staten die de academische vrijheid direct ondermijnen en die invloed hebben op de mondiale wetenschap.

Dit rapport analyseert actuele bedreigingen van de academische vrijheid in Nederland ten aanzien van vier thema's: 1. Financiering en sturing van onderzoek en onderwijs, 2. Intimidatie van wetenschappers, 3. Samenwerking met derden en 4. Spanningen binnen de academische gemeenschap. De KNAW roept verschillende partijen op om maatregelen te nemen op deze cruciale thema's om academische vrijheid in Nederland beter te beschermen:

1. Ontwikkelingen in de **financiering en de sturing van onderzoek en onderwijs**, die bedreigingen met zich meebrengen voor de vrijheid om onderzoek te doen en onderwijs te geven:
   - De KNAW roept de overheid op om voldoende ruimte te realiseren voor ongebonden onderzoek, zeker met het oog op de abrupte en ingrijpende aangekondigde bezuinigingen. Ook roept zij NWO en andere financieringsinstanties op om een goede balans te bereiken tussen sturing van onderzoek en ongebonden onderzoek.
   - De KNAW spreekt kennisinstellingen aan op hun verantwoordelijkheid om hun wetenschappers te beschermen tegen druk door externe financiering. Ook dienen

universitaire besturen substantiële vrijheid te geven aan faculteiten, afdelingen en individuele wetenschappers om onderwijs en onderzoek in te richten.
- De KNAW roept de overheid op om in de taalkeuze van het academisch onderwijs het primaat van de regie bij universiteiten te laten.

2. **Intimidatie van wetenschappers**, die de vrijheid van wetenschappers om hun bevindingen naar buiten te brengen beperkt:
   - De KNAW roept de overheid en politieke partijen op om bij te dragen aan een wetenschapsvriendelijk klimaat, om intimidatie van wetenschappers publiekelijk te veroordelen, en om een actieve bescherming te bieden tegen druk van buitenaf, onder andere door het reguleren van sociale media.
   - De KNAW spreekt ook kennisinstellingen aan op hun verantwoordelijkheid om medewerkers actief te beschermen tegen druk van buitenaf, om bedreigingen te adresseren en om medewerkers te steunen die wetenschappelijke kennis naar de samenleving brengen en daarbij onder druk komen te staan.

3. Beperkingen die voortvloeien uit (maatregelen rondom) **samenwerking met derden**, zoals onderzoekers uit andere landen en specifieke industrieën of bedrijven:
   - De KNAW roept de overheid en kennisinstellingen op om bij het treffen van maatregelen ten aanzien van kennisveiligheid te zorgen voor een zorgvuldige belangenafweging op basis van maatwerk en daarbij de principes van open wetenschappelijke uitwisseling, academische vrijheid en institutionele autonomie als uitgangspunt te nemen.
   - De KNAW roept kennisinstellingen op kaders te ontwikkelen voor een zorgvuldige afweging van de belangen die zijn gemoeid met (internationale) samenwerkingen die kunnen stuiten op ethische bezwaren. De KNAW stelt voor om in gezamenlijkheid met UNL te komen tot een landelijke afstemming van dergelijke kaders en de toepassing ervan.

4. **Spanningen binnen de academische gemeenschap** rond controversiële onderwerpen en de wijze waarop hiermee om wordt gegaan:
   - De KNAW spreekt kennisinstellingen aan op hun verantwoordelijkheid om de academische vrijheid van wetenschappers te beschermen tegen druk van leidinggevenden, universiteitsbestuurders, mede-wetenschappers en studenten en om een open, inclusieve en veilige cultuur te stimuleren, waarin wetenschappelijke kennis en opvattingen vrij kunnen worden gedeeld, ook over controversiële kwesties. De KNAW roept kennisinstellingen verder op om academische vrijheid te verankeren in hun cultuur en beleid.
   - De KNAW roept wetenschappers onderling op om elkaars academische vrijheid te respecteren, docenten om een veilige leeromgeving te stimuleren voor hun studenten waar openheid voor andere zienswijzen expliciet deel van uitmaakt, en studenten om bij te dragen aan een cultuur waarin ook medestudenten en docenten zich niet beperkt voelen in hun uitingen.

- De KNAW spreekt onderzoekers aan op hun verantwoordelijkheid om in hun externe communicatie wetenschappelijke perspectieven en hun ‘meningen als burger’ uit elkaar te houden en de aard van hun inbreng in het maatschappelijke debat zorgvuldig te duiden.

De ontwikkelingen in de Verenigde Staten en de impact ervan op de mondiale wetenschap maakt het beschermen van academische vrijheid extra urgent. De KNAW roept daarom de overheid en Nederlandse kennisinstellingen op om met kracht stelling te nemen tegen deze bedreigingen van de wetenschappelijke vrijheid. Tegelijkertijd zijn er maatregelen nodig om te voorkomen dat ook de vrije wetenschapsbeoefening in Nederland wordt beperkt, bijvoorbeeld door het beschermen en veiligstellen van data. De KNAW zal de mogelijke schendingen van academische vrijheid, zowel nationaal als internationaal, blijven volgen en waar nodig veroordelen, bij voorkeur in internationaal verband.

De actuele bedreigingen roepen de vraag op of academische vrijheid juridisch beter geborgd kan worden. De KNAW wil hierover het debat starten en is bereid hier nader over te adviseren.

SUMMARY

Academic freedom is of fundamental importance to science and scholarship, and therefore to society as a whole. In this report, the Royal Netherlands Academy of Arts and Sciences (KNAW) once again draws attention to the importance of academic freedom and calls for measures to protect it more effectively. It does so in the light of a number of recent reports and indications that academic freedom in the Netherlands is in fact under pressure. An additional reason stems from recent political developments in the United States that directly undermine academic freedom and have an impact on science and scholarship worldwide.

This report analyses current threats to academic freedom in the Netherlands with regard to four themes: 1. The funding and management of research and teaching; 2. The intimidation of researchers; 3. Third-party collaborations; and 4. Tensions within the academic community. The Academy calls on various parties to adopt measures with respect to these crucial themes to ensure more effective protection of academic freedom in the Netherlands:

1. Developments in the **funding and management of research and teaching** that may entail threats to the freedom to conduct research and to teach:
   - The Academy calls on the government to ensure there is sufficient scope for curiosity-driven research, particularly in view of the drastic and abrupt funding cuts that have been announced. It also calls on the Dutch Research Council (NWO) and other funding bodies to strike a proper balance between managing the direction of research and enabling curiosity-driven research.
   - The Academy appeals to the responsibility that knowledge institutions have for protecting their researchers from pressure resulting from external funding. University boards should also grant faculties, departments and individual academics substantial freedom when it comes to shaping teaching and research.

- The Academy calls on the government to continue to allow universities to have the final say in determining which language should be used in academic programmes.

2. **The intimidation of researchers**, which restricts their freedom to publicise their findings:
   - The Academy calls on the government and political parties to contribute to a science-friendly climate, to publicly condemn the intimidation of researchers and to actively protect them against external pressure, including by regulating social media.
   - The Academy also appeals to the responsibility that knowledge institutions have for actively protecting their employees against external pressure, addressing threats and supporting employees who share their scientific/scholarly knowledge with society and find themselves under pressure as a result.

3. Restrictions arising from measures regarding **third-party collaborations**, such as with researchers from other countries and specific industries or companies:
   - The Academy calls on the government and knowledge institutions to ensure that measures regarding knowledge security are adopted only after careful consideration of all the interests involved, based on a case-by-case approach, and underpinned by the principles of open scientific/scholarly exchange, academic freedom and institutional autonomy.
   - The Academy calls on knowledge institutions to develop frameworks for carefully considering the interests involved in partnerships (both national and international) that may encounter ethical objections. The Academy proposes to work together with Universities of the Netherlands (UNL) to achieve national coordination of such frameworks and their application**.**

4. **Tensions within the academic community** regarding controversial topics and how they are dealt with:
   - The Academy appeals to the responsibility that knowledge institutions have for protecting the academic freedom of researchers against pressure from managers, university administrators, fellow researchers and students, and for promoting an open, inclusive and safe culture within which scientific/scholarly knowledge and opinions can be freely shared, including where controversial issues are concerned. The Academy also calls on knowledge institutions to enshrine academic freedom within their culture and policies.
   - The Academy calls on researchers to respect each other's academic freedom, on teaching staff to promote a safe learning environment for their students in which openness to other views is an explicit part of the culture, and on students to contribute to a culture within which fellow students and teaching staff do not feel restricted in expressing their views.
   - The Academy appeals to the responsibility incumbent on researchers to

distinguish in their external communication between scientific/scholarly perspectives and their 'opinions as citizens', and to clearly indicate the nature of their contribution to the public debate.

Developments in the United States and their impact on global science and scholarship make protecting academic freedom all the more urgent. The Academy therefore calls on the government and Dutch knowledge institutions to vigorously oppose these threats to scientific and scholarly freedom. Measures are also needed to prevent the free pursuit of science and scholarship in the Netherlands from being restricted, for example by protecting and securing data. The KNAW will continue to monitor possible violations of academic freedom, both nationally and internationally, and will condemn those when necessary, preferably in an international context.

The current threats raise the question of whether academic freedom can also be safeguarded more effectively from a legal perspective. The Academy wishes to initiate a discussion on this topic and is prepared to further advise on this matter.

1. INLEIDING

Academische vrijheid is een fundamentele waarde in de samenleving. Medewerkers aan wetenschappelijke instellingen moeten de vrijheid hebben om wetenschappelijk onderzoek te doen, hun bevindingen naar buiten te brengen, en onderwijs te geven (zie kader voor een uitgebreidere definitie). Deze vrijheid is een voorwaarde voor wetenschappelijke vooruitgang en voor de ontwikkeling van kennis die bijdraagt aan oplossingen voor maatschappelijke vragen. Academische vrijheid is, samen met de vrijheid van meningsuiting, ook een essentiële pijler onder de democratische rechtsorde.[1]

Bevordering van de kwaliteit en integriteit van de wetenschapsbeoefening behoort tot de missie van de KNAW, en daarom is zij alert op bedreigingen van de academische vrijheid. In het rapport *Academische vrijheid in Nederland* heeft de KNAW een basis gelegd voor haar bijdragen aan de bescherming van academische vrijheid.[2] In dit rapport uit 2021 verkende de KNAW de grenzen van academische vrijheid, bracht in kaart wie welke verantwoordelijkheid draagt om haar te bewaken, en identificeerde een aantal spanningsvelden rondom academische vrijheid.

In 2025 is er aanleiding om opnieuw aandacht te vragen voor het belang van academische vrijheid. De regering van de Verenigde Staten heeft maatregelen genomen tegen universiteiten en wetenschappers die een ernstige bedreiging van de academische vrijheid vormen. De Amerikaanse regering stelt vergaande eisen aan taalgebruik en de inhoud van onderzoeken, en heeft financiering van onwelgevallig onderzoek bevroren of gepauzeerd. Verder zijn belangrijke databases offline gehaald en zijn beperkingen opgelegd aan de uitwisseling van data. Tot slot worden universiteiten opgedragen het onderwijscurriculum aan te passen.

1 Zie nader Stoker, Stolker en Waaldijk (2023, p. 45).
2 KNAW (2021, p. 8-9).

Deze ontwikkeling heeft invloed op de mondiale wetenschap, inclusief de wetenschap in Nederland. Zo ontvingen onderzoekers aan de Wageningen Universiteit in maart 2025 politiek gekleurde vragenlijsten van de Amerikaanse overheid met onder andere de vraag of hun projecten bijdragen aan onderzoek naar gender of klimaat. Het beschermen van academische vrijheid, ook in Nederland, wordt door deze actualiteit nog urgenter.

Ook ontwikkelingen binnen Nederland vragen om hernieuwde aandacht voor dit onderwerp. Sinds 2021 hebben diverse rapporten aandacht besteed aan de kwaliteit van de bescherming van academische vrijheid in Nederland. Op basis van deze rapporten en andere signalen stelt de KNAW vast dat sinds de publicatie van haar rapport in 2021 de academische vrijheid in Nederland meer onder druk is komen te staan.[3]

Zo schaart de *Academic Freedom Monitor 2024* van het Europees Parlement Nederland in een groep van negen EU-lidstaten met een ondergemiddeld niveau van academische vrijheid, samen met Bulgarije, Griekenland, Hongarije, Kroatië, Litouwen, Oostenrijk, Polen en Roemenië.[4] Ook is de geaggregeerde score voor Nederland op de *Academic Freedom Index* de afgelopen jaren substantieel gedaald.[5] Volgens de *Monitor 2024* behoort Nederland daarmee tot een groep van vijf EU-lidstaten, samen met Hongarije, Oostenrijk, Litouwen en Polen, waarin tussen 2013 en 2023 de bescherming van academische vrijheid significant achteruit is gegaan.

3 Er zijn ook enkele rapporten die concluderen dat de academische vrijheid in Nederland er op onderdelen redelijk tot goed voor zou staan. Deze rapporten zien op andere criteria dan die zijn gehanteerd in de hierboven genoemde rapporten die tot een negatieve beoordeling van Nederland komen. Het rapport *University Autonomy in Europe IV: The Scorecard 2023*, gebaseerd op een vergelijkende juridische analyse van 35 hoger onderwijsinstellingen in Europa, toont een positieve ontwikkeling voor organisatorische autonomie en personeelsautonomie (Pruvot, Estermann en Popkhadze, 2023). Op de indicator organisatorische autonomie, omschreven als '*academic and administrative structures, leadership and governance*', krijgt Nederland een score van 83%, waarbij 100% duidt op volledige autonomie. Op de indicator personeelsautonomie, omschreven als '*the ability to recruit independently, promote and develop academic and non-academic staff*', scoort Nederland 92%. Het *Freedom in the World Report*, een jaarlijks vergelijkend overzicht van de bescherming van politieke rechten en burgerlijke vrijheden, kent aan academische vrijheid in Nederland de maximale score van 4 toe en concludeert dat academische vrijheid in Nederland grotendeels wordt gehandhaafd (Freedom House, 2024).

4 Maassen et al (2025). Het Europees Parlement publiceert sinds 2022 jaarlijks een monitor waarin de staat van academische vrijheid in de EU-lidstaten wordt geanalyseerd aan de hand van verschillende indexen. De *Academic Freedom Monitor 2024* vormt de meest recente editie, gepubliceerd in april 2025. In de monitor van 2023 is Nederland behandeld als een van de *case studies* waarvoor, naast een bespreking van de meest recente indexen gerelateerd aan academische vrijheid, ook een kwalitatieve analyse van de bedreigingen voor de academische vrijheid werd opgenomen (Panel for the Future of Science and Technology, 2024).

5 De geaggregeerde score voor Nederland op de *Academic Freedom Index* is gedaald van 0,92 in 2019 tot 0,76 in 2024; zie Kinzelbach, Lindberg, en Lott (2025) voor de *Academic Freedom Index Update 2025*. Meer informatie is te vinden op de website: https://academic-freedom-index.net/.

DEFINITIE

In haar rapport uit 2021 definieert de KNAW **academische vrijheid** als *het beginsel dat medewerkers aan wetenschappelijke instellingen in vrijheid hun wetenschappelijk onderzoek kunnen doen, hun bevindingen naar buiten kunnen brengen en onderwijs kunnen geven*. Deze vrijheid is verbonden met de *functie* van een wetenschapper en een adequate beoefening van wetenschap.

Academische vrijheid geldt voor:

- de keuze van te onderzoeken thema's;
- de keuze en toepassing van de eigen onderzoeksvragen en -methoden;
- de toegang tot informatiebronnen;
- het publiceren en delen van informatie via conferenties, lezingen en lidmaatschap van wetenschappelijke groepen;
- de keuze om samenwerking met wetenschappelijke partners aan te gaan;
- de invulling van het wetenschappelijk onderwijs.

Academische vrijheid is niet absoluut maar wordt begrensd door professionele normen van wetenschapsbeoefening zoals vastgelegd in de Nederlandse Gedragscode Wetenschappelijke Integriteit (KNAW, NFU, NWO, TO2, VH, VSNU, 2018). Deze normen worden bepaald door vijf principes: eerlijkheid, zorgvuldigheid, transparantie, onafhankelijkheid en verantwoordelijkheid.

De overheid dient niet alleen academische vrijheid te garanderen voor individuele wetenschappers, maar ook voor wetenschappelijke instellingen. Volgens bovenstaande definitie is **institutionele autonomie** strikt genomen geen onderdeel van de academische vrijheid; die geldt immers voor individuele wetenschappers. Toch zijn institutionele autonomie en academische vrijheid onlosmakelijk met elkaar verbonden, omdat institutionele autonomie medebepalend is voor de manier waarop individuele onderzoekers aan wetenschappelijke instellingen kunnen opereren.

Voor een verdere begripsanalyse, zie KNAW (2021).

Ook andere rapporten signaleren dat de academische vrijheid in Nederland onder druk staat: het rapport over zelfcensuur in het hoger onderwijs,[6] de monitor over externe intimidatie, haat en bedreiging van wetenschappers in Nederland,[7] het rapport *Krachtig*

6 Technopolis group (2023).
7 UNL, KNAW en NWO (2024).

en Kwetsbaar',[8] de kwalitatieve analyse van de situatie in Nederland in de *Academic Freedom Monitor 2023*,[9] en verschillende hoofdstukken in de bundel *Academische vrijheden in Nederland*.[10]

De demonstraties en debatten op universiteiten naar aanleiding van de oorlog in Gaza hebben verdere vragen opgeworpen over de bescherming van de academische vrijheid aan Nederlandse universiteiten.[11] Het 'Scholars at Risk Academic Freedom Monitoring Project' heeft vanaf december 2023 verschillende incidenten in Nederland gerapporteerd rondom de studentprotesten, die kunnen raken aan academische vrijheid, onder meer rond de vernielingen van en in universiteitsgebouwen en het gebruik van geweld door de politie.[12]

De KNAW acht het van belang om deze recente signalen nader te duiden en op te roepen tot maatregelen om academische vrijheid in Nederland beter tegen deze bedreigingen te beschermen. In dit rapport richt de KNAW zich in het bijzonder op:

- Ontwikkelingen in de financiering en de sturing van onderzoek en onderwijs, die bedreigingen met zich meebrengen voor de vrijheid om onderzoek te doen en onderwijs te geven (hoofdstuk 2);
- Intimidatie van wetenschappers, die de vrijheid van wetenschappers om hun bevindingen naar buiten te brengen beperkt (hoofdstuk 3);
- Beperkingen die voortvloeien uit (maatregelen rondom) samenwerking met onderzoekers uit andere landen of met bepaalde industrieën of bedrijven (hoofdstuk 4);
- Spanningen binnen de academische gemeenschap rond controversiële onderwerpen en de wijze waarop hiermee om wordt gegaan (hoofdstuk 5).

In hoofdstuk 6 volgen conclusies en een samenvatting van de aanbevelingen.

8 Stoker, Stolker en Waaldijk (2023).
9 Panel for the Future of Science and Technology (2024).
10 Verburgt en Duyvendak (2023).
11 Fogteloo en Stift (2023); Geels (2024).
12 Te raadplegen via: https://www.scholarsatrisk.org/academic-freedom-monitoring-project-index. Zie ook Maassen et al (2025).

2. FINANCIERING EN STURING VAN ONDERZOEK EN ONDERWIJS

Recente ontwikkelingen in de financiering en sturing van onderzoek en onderwijs brengen beperkingen met zich mee van een van de kernaspecten van academische vrijheid: de vrijheid van wetenschappers om onderzoek te doen en onderwijs te geven. De score voor Nederland op de indicator 'Freedom to Research and Teach' van de *Academic Freedom Index* is sinds 2019 bijna elk jaar lager uitgevallen dan het jaar ervoor. Ook de Nederlandse score op de indicator 'Institutional Autonomy', een belangrijke voorwaarde voor academische vrijheid, is de afgelopen jaren gedaald.[13] Hoewel de *Academic Freedom Index* geen uitleg geeft, kan uit de *Academic Freedom Monitor 2023* worden opgemaakt dat deze dalende trend gekoppeld is aan de mate waarin financiering en voorwaarden academici beperken om hun eigen onderzoeks- en onderwijsplannen te bepalen, zonder externe beïnvloeding.[14]

Financiële voorwaarden voor vrijheid van onderzoek

De wijze van financiering van universiteiten is bepalend voor de vrijheid van onderzoek. Daarom is de KNAW bezorgd over de eind 2024 aangekondigde grootschalige bezuinigingen van ruim een half miljard op de financiering van hoger onderwijs en wetenschap. Op zichzelf is er geen directe relatie tussen de omvang van overheidsfinanciering en academische vrijheid – niet elke bezuiniging is een inbreuk op academische vrijheid.

13 Op de indicator 'Freedom to Research and Teach' van de *Academic Freedom Index* (Kinzelbach, Lindberg, en Lott, 2025) scoorde Nederland in 2019 nog 3,20 (op een schaal van 1-4); in 2024 was deze score 2,72. Op de indicator 'Institutional Autonomy' scoorde Nederland in 2019 3,45; in 2024 was deze score 2,86. Deze scores zijn te raadplegen via https://academic-freedom-index.net/.

14 In de *Academic Freedom Monitor 2023* worden specifiek de '*decreasing opportunities for basic, curiosity driven research*' en de '*growing involvement of the private sector in the funding of scientific research*' genoemd (Panel for the Future of Science and Technology, 2024, p. 166; zie ook Maassen et al., 2023, p. 131).

Toch kunnen abrupte en ingrijpende bezuinigingen, die niet door universiteiten kunnen worden opgevangen, wel degelijk negatieve effecten hebben op academische vrijheid. In het bijzonder kan een dergelijke korting van overheidsfinanciering leiden tot een grotere druk om over te gaan tot opdrachtonderzoek, ten koste van ongebonden onderzoek. Voor een gezond wetenschapssysteem is het noodzakelijk om grote schokken – zowel abrupte forse bezuinigingen als plotselinge grote impulsen – te vermijden.

Om academische vrijheid te garanderen, is het cruciaal dat naast strategisch onderzoek ook voldoende financiële ruimte is voor ongebonden onderzoek. Grote afhankelijkheid van projectfinanciering (in de tweede of derde geldstroom) kan leiden tot onwenselijke beperking van de vrijheid van onderzoek. De KNAW wees al op dit risico in het briefadvies *Vrijheid van Wetenschapsbeoefening in Nederland*[15] en het adviesrapport *Evenwicht in het wetenschapssysteem*.[16]

Deze risico's zijn sinds de publicatie van deze rapporten niet kleiner geworden. De *Academic Freedom Monitor 2023* noemt de afgenomen ruimte voor ongebonden onderzoek en de toegenomen mate van afhankelijkheid van opdrachtonderzoek als belangrijke redenen voor de negatieve trend in de score van Nederland op verschillende indexen.[17] Dit sluit aan bij de constatering van De Jonge Akademie in het rapport *Denkruimte* uit 2023. Door de inperking van de eerste geldstroom en de toegenomen afhankelijkheid van de tweede en derde geldstroom, staan onderzoekers onder druk om onderzoek te verrichten dat het best aansluit bij de prioriteiten van overheid en bedrijfsleven.[18]

De KNAW spreekt haar zorg uit over de financieringssystematiek waarin wetenschappers op Nederlandse universiteiten meer dan wenselijk financieel afhankelijk worden van projectfinanciering. Hierdoor kan een onwenselijke invloed ontstaan op het onderzoek,

15 KNAW (2018).

16 KNAW (2019); dit rapport constateerde dat NWO en ZonMW in 2018 grosso modo twee keer zoveel besteedden aan strategisch onderzoek als aan ongebonden onderzoek (p. 32-40).

17 Ook de score voor financiële autonomie van Nederlandse hoger onderwijsinstellingen op de EUA Scorecard is enigszins afgenomen: van 69% in 2017 tot 66% in 2022. Financiële autonomie wordt in de EUA Scorecard 2023 omschreven als onder andere '*the ability to raise funds, own buildings, borrow money and set tuition fees*' (Pruvot, Estermann en Popkhadze, 2023, p. 59). Ook wordt financiële autonomie hier beschouwd als een essentieel onderdeel van institutionele autonomie, aangezien de mate van beschikbare financiering sterk bepalend is voor het vermogen van kennisinstellingen om beslissingen te nemen (p. 72-73). Voor Nederland noemt de Scorecard de kwaliteitsafspraken voor het hoger onderwijs uit 2018, maar het legt niet uit of en hoe deze afspraken inderdaad als oorzaak van het afnemen van financiële autonomie van hoger onderwijsinstellingen worden gezien. De Scorecard verwijst ook naar '*new constraints on the capacity to keep surplus on public funding'* als oorzaak van de afname van financiële autonomie (p. 59). De scores voor 2017 worden gegeven in het bijbehorende landenprofiel voor Nederland.

18 De Jonge Akademie (2023).

op de wetenschappelijke onderzoeksagenda of op het curriculum.[19] De KNAW benadrukt dat vrijheid van wetenschap niet zonder meer betekent dat individuele wetenschappers in alle gevallen naar eigen inzicht onderwerpen voor onderwijs en onderzoek kunnen bepalen. Programmering van onderzoek kan bijdragen aan versnelling en verdieping van de ontwikkeling van wetenschappelijke kennis, juist op onderwerpen waar dat wetenschappelijk en/of maatschappelijk urgent is. Het is voor academische vrijheid echter cruciaal om hierbij een goede balans te vinden en voldoende ruimte te laten voor nieuwsgierigheidsgedreven onderzoek.

De KNAW roept de overheid dan ook op om binnen haar financieringsbeleid genoeg ruimte te realiseren voor ongebonden onderzoek. Daarbij kunnen wetenschappers zelf het object, de richting en doelen bepalen, zonder gebonden te zijn aan thematische kaders, specifieke onderzoeksmethoden, samenwerkingsvoorwaarden, cofinanciering of aansluiting bij bestaande onderzoek- en innovatieprogramma's.[20] De KNAW roept daarnaast NWO en andere financieringsinstanties op om een goed evenwicht te bereiken tussen sturing en programmering, en ongebonden onderzoek.

Deze oproep geldt ook voor besturen van universiteiten. Academische vrijheid vraagt dat besturen van universiteiten hun onderzoeksbeleid zo inrichten dat er genoeg ruimte blijft voor ongebonden onderzoek. Zij moeten voorkomen dat door een te vergaande beperking van eerste geldstroomfinanciering of door andere financiële instrumenten, er onwenselijke afhankelijkheden ontstaan waardoor het risico op beïnvloeding toeneemt. Faculteiten, afdelingen en individuele wetenschappers moeten substantiële vrijheid hebben om hun onderwijs en onderzoek in te richten.[21]

De verantwoordelijkheid van de kennisinstellingen om wetenschappers aan hun instelling te beschermen tegen druk door externe financiering moet ook tot uiting komen in personeelsbeleid. De KNAW onderschrijft het recente statement van de European Federation of Academies of Sciences and Humanities (ALLEA), dat stelt: '*Research institutions have a responsibility to protect their employees from undue pressure or role conflicts, thus safeguarding their scientific integrity and academic freedom. This needs to be reflected in internal evaluation criteria (e.g., no disadvantages for the career trajectories of researchers who refuse to participate in industry collaborations and therefore bring in less research funding*)'.[22]

19 KNAW (2021). Ook het Rathenau Instituut benoemde ten aanzien van onderzoek in opdracht van een opdrachtgever de spanning tussen onafhankelijkheid enerzijds en betrokkenheid anderzijds (Rathenau Instituut, 2020).
20 KNAW (2019).
21 KNAW (2021, p. 32 en 40).
22 ALLEA (2025b, p. 6).

Taalkeuze in het onderwijs

Naast de negatieve gevolgen van (financiële) sturing van onderzoek voor de vrijheid van wetenschap, zet nieuw beleid de vrijheid van onderwijs onder druk. De voorgestelde maatregelen in de Wet internationalisering in balans (Wib), aangescherpt door minister Bruins,[23] vormen een bedreiging voor de institutionele autonomie en de academische vrijheid.

Op grond van het wetsvoorstel zou toestemming moeten worden gevraagd aan een commissie en de minister van OCW om een bacheloropleiding in een andere taal aan te bieden, door middel van de *Toets Anderstalig Onderwijs*. Als de minister voortaan zou bepalen of een opleiding onderwijs in een andere taal dan het Nederlands mag verzorgen, krijgt de overheid directe zeggenschap over het curriculum en de eindtermen van opleidingen.

De KNAW erkent dat het nodig is kaders te stellen voor de keuze van de voertaal van onderwijs. In haar advies *Nederlands en of Engels? Taalkeuze met beleid in het Nederlands Hoger Onderwijs*[24] gaf de KNAW dergelijke kaders aan. Maar de regie en verantwoordelijkheid voor de taalkeuze en het borgen van de toegankelijkheid van onderwijs horen bij de academische instellingen thuis.[25] De KNAW sluit zich aan bij de reactie van UNL dat de *Toets Anderstalig Onderwijs* een te grove ingreep in de autonomie van universiteiten zou zijn, en roept de overheid dan ook op om in de taalkeuze van het academisch onderwijs de regie bij universiteiten te laten, binnen kaders die het belang van taalkeuze voor de vrijheid van wetenschapsbeoefening erkennen.

23 Ministerie OCW (2024).
24 KNAW (2017).
25 Zie https://www.knaw.nl/nieuws/statement-van-de-knaw-wetenschap-kent-geen-grenzen-behoud-het-open-wetenschapssysteem.

3. INTIMIDATIE VAN WETENSCHAPPERS

De vrijheid van wetenschap wordt ook bedreigd door intimidatie van wetenschappers, vaak via sociale media. Uit de in 2024 gepubliceerde monitor over externe intimidatie, haat en bedreiging van wetenschappers in Nederland[26] blijkt dat er tussen november 2022 en december 2023 45 incidentele en 14 structurele beveiligingsmaatregelen zijn getroffen voor wetenschappers of stafleden van Nederlandse universiteiten. Het gaat hierbij om bijvoorbeeld het offline halen van contactgegevens of het verhuizen van een medewerker naar een andere locatie.

Vooral vrouwen en jonge onderzoekers ervaren haat, bedreiging en intimidatie. Sterke negatieve reacties vinden met name plaats rond onderzoek over polariserende, gevoelige of maatschappelijk relevante thema's, zoals klimaatverandering, de *woke*-discussie, (de)kolonisatie en de oorlog tussen Israël en Hamas. Een recent rapport van UNESCO laat zien dat deze ontwikkelingen zich ook buiten Nederland voordoen.[27]

Intimidatie bedreigt direct een kernaspect van academische vrijheid: de vrijheid van wetenschappers om hun bevindingen naar buiten te brengen en te bespreken. De *Academic Freedom Monitor 2024* meldt dat tussen 2012 en 2022 een significante daling plaatsvond van de Nederlandse score op de AFI-indicator *Academic Exchange and Dissemination*. Bedreigingen van de vrijheid van wetenschappers om onderzoeksresultaten te delen komt ook tot uiting in de teruglopende Nederlandse score op de AFI-indicator *Campus Integrity*. De resultaten suggereren dat de onderzoeksomgeving op academische campussen niet afdoende beschermd is tegen een van buitenaf veroorzaakt klimaat van onveiligheid of intimidatie. Terwijl de gemiddelde score voor de EU-landen op deze indicator vrijwel stabiel bleef, daalde de Nederlandse score op deze indicator tussen 2012-2022 significant.[28]

26 UNL, KNAW en NWO (2024).

27 Gerards en Schattevoet (2024).

28 Maassen et al. (2025). De volgende voorbeelden van inbreuken op de campusintegriteit worden gegeven: politiek gemotiveerde on-campus of digitale surveillance, de aanwezigheid van inlichtingen- of veiligheidstroepen, de aanwezigheid van studenteninformanten of milities en gewelddadige aanvallen door derden die specifiek gericht zijn op universiteiten om het academische leven op de campus te onderdrukken (Spannagel en Kinzelbach, 2023). Deze situaties lijken niet direct van toepassing te zijn op Nederlandse campussen; gezien de sterke daling op deze indicator lijken de opstellers van de *Academic Freedom Index* deze indicator wat breder geïnterpreteerd te hebben.

De effecten van een steeds grimmiger maatschappelijk debat beperken zich niet tot academische vrijheid. Dezelfde ontwikkelingen raken ook de bredere vrijheid van meningsuiting, vrije pers en respect voor onafhankelijke rechtspraak. In dit omvangrijke spanningsveld acht de KNAW de invloed van verharding van het maatschappelijke debat op de academische vrijheid in Nederland uiterst zorgelijk. Het is voor de wetenschap cruciaal dat wetenschappers zich vrij durven uitspreken, zowel in het academische debat als in een publieke rol.

Bedreiging van de vrijheid van wetenschappers om hun bevindingen in vrijheid te delen en te bespreken uit zich in academische zelfcensuur, waarbij wetenschappers gedrag en uitingen binnen onderwijs en onderzoek aanpassen 'als reactie op (verwachte of ervaren) externe druk.'[29] Onderzoek door Technopolis in opdracht van het ministerie van OCW laat zien dat een aanzienlijk aantal onderzoekers zich beperkt voelt in onderzoeksactiviteiten op gevoelige onderwerpen. Die druk wordt ervaren bij externe publieke communicatieactiviteiten, de selectie van samenwerkingspartners, en bij academische publicaties en presentaties. Hoewel de meerderheid van de ondervraagde onderzoekers aangaf geen zelfcensuur toe te passen, geeft een deel aan meerdere keren in de afgelopen drie jaar zelfcensuur toegepast te hebben uit angst voor negatieve gevolgen.[30]

De oorzaken van intimidatie van wetenschappers en daaruit volgende zelfcensuur liggen grotendeels buiten de kennisinstellingen. Deze dynamiek speelt voornamelijk bij de media, de politiek en het algemeen publiek in combinatie met polarisering en verharding van het maatschappelijke debat en de politisering van maatschappelijke onderwerpen.[31] De manier waarop het politieke debat wordt gevoerd en de opstelling van politieke leiders richting de wetenschap en maatschappelijk gevoelige onderwerpen draagt bij aan de groeiende druk op onderzoekers.

Van de overheid en de politiek mag een actieve bescherming tegen deze druk van buitenaf verwacht worden.[32] De KNAW spreekt de overheid en politieke partijen dan ook aan op hun verantwoordelijkheid om de vrijheid van wetenschap te beschermen. Actieve bescherming betekent dat overheid en politieke partijen zichzelf moeten onthouden van verdachtmakingen van wetenschap en andere uitingen die bijdragen aan een

29 Technopolis group (2023, p. 13).

30 Van de ondervraagde onderzoekers gaf 29% aan zich in redelijke tot zeer sterke mate beperkt te voelen in hun externe publieke communicatieactiviteiten, 27% voelde zich beperkt in de selectie van samenwerkingspartners, zoals samenwerking met de farmaceutische of de fossiele industrie of met China, en 17% van de respondenten voelde zich beperkt bij academische publicaties en presentaties (Technopolis group, 2023, p. 24-25). Onderzoekers pasten het vaakst zelfcensuur toe op uitingen in gesprekken met directe collega's (25% meerdere keren in de afgelopen drie jaar), uitingen in gesprekken met peers elders (20%), uitingen in gesprekken met leidinggevenden (20%) en uitingen rond externe publieke communicatie (19%) (Technopolis group, 2023, p. 28-29).

31 UNL, KNAW en NWO (2024); Technopolis group (2023).

32 Stoker, Stolker en Waaldijk (2023).

wetenschapsonvriendelijk klimaat. Ook moeten zij bijdragen aan bewustwording van het probleem (en de gevolgen) van intimidatie van wetenschappers, onder meer door dit publiekelijk te veroordelen.

In gevallen waar intimidatie vormen aanneemt die strafrechtelijk verwijtbaar zijn, moet het OM gericht overgaan tot vervolging. Tot slot moet het effectief aanpakken van (online) intimidatie van wetenschappers zich ook uitstrekken tot het reguleren van sociale media. De KNAW sluit zich aan bij de conclusies van Adviesraad Internationale Vraagstukken in het rapport *Regulering van online content*: de overheid heeft een verantwoordelijkheid om schadelijke online content effectief tegen te gaan, norm- en kaderstellend op te treden, toe te zien op de handhaving van de gestelde regels, en voldoende rechtsbescherming te bieden.[33] Academische vrijheid moet daarbij een van de te beschermen kernwaarden zijn.

Hoewel de bedreigingen vooral van buiten komen, benadrukt de KNAW de verantwoordelijkheid van kennisinstellingen bij het adresseren van deze bedreigingen en het bevorderen van een vrije uitwisseling van onderzoeksbevindingen. Universitaire besturen moeten actieve bescherming bieden tegen druk van buitenaf en medewerkers steunen die wetenschappelijke kennis naar de samenleving willen brengen en daarbij onder druk komen te staan.[34] Zij moeten de stappen die zijn gezet in de uitvoering van deze verantwoordelijkheid met de *Handreiking aanpak bedreiging en intimidatie van wetenschappers* en met WetenschapVeilig[35] met kracht doorzetten.

Effectief optreden van overheid en universiteiten vraagt om afstemming, bijvoorbeeld over het delen van informatie en het bepalen van reacties op gevallen van intimidatie. De KNAW adviseert universiteiten, bijvoorbeeld via UNL, om samen met de overheid een gezamenlijk plan op te stellen voor betere en effectievere coördinatie van de bescherming van wetenschappers tegen intimidatie.[36]

33 AIV (2020, p. 7).
34 Stoker, Stolker en Waaldijk (2023, p. 41, 54).
35 WetenschapVeilig is een initiatief van UNL samen met de KNAW en NWO, ondersteund door het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW), om wetenschappers te helpen de juiste hulp te vinden in geval van bedreiging, intimidatie en haatreacties.
36 Dergelijke nationale actieplannen worden ook geïnitieerd voor de bescherming van de veiligheid van journalisten; zie hiervoor bijvoorbeeld de lopende 'Journalists Matter'-campagne van de Raad van Europa: https://www.coe.int/en/web/freedom-expression/safety-of-journalists-campaign.

4. SAMENWERKEN MET DERDEN

Bedreigingen van de academische vrijheid komen ook voort uit samenwerking van wetenschappers met derden en uit beslissingen van overheden en kennisinstellingen om samenwerking te beperken. Verschuivende geopolitieke, technologische en maatschappelijke verhoudingen maken dat internationale samenwerking met kennisinstellingen en wetenschappers op ethische bezwaren stuiten of risico's met zich meebrengen voor kennisveiligheid. In een toenemend aantal gevallen heeft dit geleid tot een beperking van academische vrijheid.

Kennisveiligheid[37]

In de afgelopen jaren zijn er verschillende incidenten rond internationale samenwerking in Nederland aan het licht gekomen, zoals ongewenste kennisoverdracht naar het buitenland of heimelijke beïnvloeding van onderzoek.[38] Nederlandse bedrijven, kennisinstellingen en wetenschappers zijn op grote schaal doelwit van diverse statelijke activiteiten die hoogwaardige technologie proberen buit te maken.[39] Dergelijke activiteiten kunnen academische vrijheid bedreigen.

De *Academic Freedom Monitor 2023* stelt in de case study over Nederland dat *'academic freedom might be threatened when academics are covertly influenced by a foreign power, resulting in (self)censorship, an influence on the choice of research problems, and the violation of research integrity*.'[40] De overheid heeft in reactie op deze bedreigingen meer maatregelen genomen, waaronder de publicatie van de *Nationale Leidraad Kennisveiligheid*.[41]

37 Over dit onderwerp zijn recent meerdere rapporten en position papers gepubliceerd: zie bijvoorbeeld AWTI (2022); KNAW (2023).

38 AWTI (2022, p. 11).

39 AIVD, MIVD en NCTV (2022).

40 Panel for the Future of Science and Technology (2024).

41 De leidraad is een gezamenlijk initiatief van de Nederlandse kennissector (KNAW, NWO, UNL, VH, NFU en de TO2-federatie) en verschillende onderdelen van de Rijksoverheid.

Begin 2025 kondigde de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap een wetsvoorstel met verdergaande stappen aan, zoals screening van alle onderzoekers en (master-) studenten die toegang kunnen krijgen tot sensitieve kennis of technologie op een Nederlandse kennisinstelling, ongeacht nationaliteit of verblijfsrecht. Dit wetsvoorstel is in april 2025 openbaar gemaakt voor internetconsultatie; de KNAW zal hier nog inhoudelijk op reageren.[42]

De KNAW onderstreept dat de risico's van internationale samenwerking serieus moeten worden genomen. Kennisveiligheid kan een reden zijn om de vrijheid van wetenschap in te perken; de *Nationale Leidraad Kennisveiligheid* is hiervoor een goed uitgangspunt. Vergaande maatregelen voor de borging van kennisveiligheid kunnen echter ook risico's met zich meebrengen voor academische vrijheid. Een wettelijke screeningsplicht voor onderzoekers en masterstudenten kan een ingrijpende beperking vormen van de vrijheid om zelf samenwerkingspartners te kiezen. Hierbij kan een spanningsveld ontstaan tussen enerzijds de waarde van samenwerking en bescherming van academische vrijheid, en anderzijds kennisveiligheid en de daarbij horende waarden en belangen.[43]

In lijn met de oproep uit het position paper *Kennisveiligheid* stelt de KNAW dat de principes van open wetenschappelijke uitwisseling, academische vrijheid en institutionele autonomie het uitgangspunt moeten vormen bij het opstellen van beleid en maatregelen rondom kennisveiligheid. De KNAW roept de overheid en kennisinstellingen op om bij maatregelen rond kennisveiligheid uit te gaan van een zorgvuldige belangenafweging op basis van maatwerk: maatregelen moeten in verhouding staan tot het doel. Hierbij dient het stelselmatig screenen van grote groepen onderzoekers vermeden te worden. Verder zouden verantwoordelijkheden, wanneer mogelijk, op een zo laag mogelijk niveau moeten worden belegd.[44]

Samenwerking en ethische grenzen

Naast beperkingen die voortvloeien uit kennisveiligheid, kan academische vrijheid ook beperkt worden als internationale samenwerking op ethische bezwaren stuit. De keuze om samenwerkingen aan te gaan is een van de aspecten van academische vrijheid, maar samenwerking met landen of andere actoren die fundamentele internationale normen niet respecteren kan onwenselijk zijn. Het bevriezen van institutionele samenwerking met Russische en Belarussische onderwijs- en kennisinstellingen en de discussie over samenwerking met Israëlische partners illustreren dit spanningsveld. Ook kan samenwerking met bepaalde industrieën of bedrijven problematisch zijn als de activiteiten in

42 Ministerie OCW (2025). Zie ook: https://www.internetconsultatie.nl/screeningkennisveiligheid/b1.
43 Zie KNAW (2021); KNAW (2023).
44 KNAW (2023).

een bedrijfstak of sector botsen met de maatschappelijke verantwoordelijkheid en missie van een universiteit. Een voorbeeld hiervan is de discussie over het al dan niet opschorten van samenwerking met bedrijven uit de fossiele energiesector.

De KNAW onderstreept dat de uitoefening van wetenschappelijke vrijheid ook met verantwoordelijkheden komt. Daar waar internationale samenwerking botst op ethische grenzen, kan in bepaalde gevallen beperking van academische vrijheid gerechtvaardigd en zelfs geboden zijn. Vergaande maatregelen, zoals het bevriezen of beëindigen van samenwerkingsverbanden, kunnen echter ook een ongewenste inperking vormen van de vrijheid van individuele onderzoekers om zelf hun samenwerkingspartners te bepalen.

Het is daarom van belang dat kennisinstellingen voor een zorgvuldige belangenafweging van samenwerkingsverbanden kaders hanteren, zoals die momenteel door verschillende universiteiten worden ontwikkeld. Daarmee zou in ieder geval moeten worden getoetst of en op welke wijze samenwerkingspartners betrokken zijn bij ernstige schendingen van fundamentele normen van internationaal recht, en de vraag of de samenwerking daaraan kan bijdragen. Zo'n toetsing zou moeten voorzien in een transparante procedure om vast te stellen of een partner handelt in strijd met ethische of juridische grenzen.

Bij het treffen van beperkende maatregelen moet uit worden gegaan van een zorgvuldige belangenafweging op basis van maatwerk, waarbij maatregelen in een redelijke verhouding moeten staan tot het gestelde doel. Hierbij moeten verantwoordelijkheden, wanneer mogelijk, op een zo laag mogelijk niveau worden belegd. Dit geldt in het bijzonder ook voor kleinere, niet-institutionele samenwerkingen, zoals het bieden van ruimte aan een buitenlandse onderzoeker of het met een kleine groep mensen ondernemen van een onderzoeksproject.

Met het oog op bescherming van academische vrijheid zou de beperking van een institutionele samenwerking niet de vrijheid moeten beperken van individuele wetenschappers om wetenschappelijke contacten te onderhouden met onderzoekers aan de desbetreffende instelling. De KNAW stelt voor om in gezamenlijkheid met UNL te komen tot een landelijke afstemming van kaders en procedures om vast te stellen of bepaalde praktijken botsen op fundamentele ethische of juridische normen.

5. SPANNINGEN BINNEN DE ACADEMISCHE GEMEENSCHAP

Naast bedreigingen van vrijheid van wetenschap vanuit de samenleving, is de academische gemeenschap recent steeds meer geconfronteerd met interne spanningen. Het onderzoek naar zelfcensuur in het hoger onderwijs laat zien dat de oorzaken van zelfcensuur niet alleen van buiten komen, maar ook van collega's, leidinggevenden en bestuur.[45] Het rapport *Krachtig en Kwetsbaar* constateert dat interne groepsprocessen en groepsdruk kunnen maken dat medewerkers zich niet vrij voelen om minderheidsstandpunten in te nemen. Dit kan leiden tot sociale uitsluiting waarbij belangrijke andere perspectieven buiten beeld blijven, terwijl, zo stelt het rapport, 'een belangrijke opdracht van de universiteit is [...] dat men medewerkers met afwijkende opvattingen en perspectieven juist *niet* uitsluit.'[46]

Er zijn ook signalen dat academische vrijheid binnen de academische gemeenschap bedreigd wordt door gedrag van leidinggevenden of collegae. Het gaat dan om sociale veiligheid: een onveilig gevoel kan ertoe leiden dat wetenschappers en docenten bepaalde keuzes niet meer durven te maken. De Arbeidsinspectie concludeerde in een in 2024 verschenen rapport dat ongewenst gedrag en discriminatie bij universiteiten veel voorkomt: van de respondenten geeft 54% aan in de afgelopen twee jaar ongewenst gedrag te hebben ervaren en 69% ziet dat collega's last hebben van dit gedrag.[47] Hiërarchie en prestatiedruk werden als belangrijke oorzaken genoemd. Sociale veiligheid vormt een centrale voorwaarde voor goede wetenschapsbeoefening: academische vrijheid kan in gevaar komen wanneer de sociale veiligheid niet op orde is.[48]

45 Technopolis group (2023, p. 15).
46 Stoker, Stolker en Waaldijk (2023, p. 27).
47 Nederlandse Arbeidsinspectie (2024).
48 KNAW (2022).

De KNAW benadrukt de verantwoordelijkheid van universiteiten om de academische vrijheid van wetenschappers aan hun instelling te beschermen tegen druk van leidinggevenden, het bestuur, mede-wetenschappers en ook van studenten.[49] Dit is in lijn met de *Gedragscode Wetenschappelijke Integriteit* en de *Code Goed Bestuur Universiteiten*, die aan instellingen de verantwoordelijkheid oplegt om een open, inclusieve en veilige cultuur tussen bestuurders, medewerkers en studenten onderling te faciliteren.[50]

De KNAW onderschrijft de aanbeveling uit het rapport *Krachtig en Kwetsbaar* om academische vrijheid stevig te verankeren in het beleid en cultuur van kennisinstellingen. Het rapport constateert terecht dat 'als de academie niet in staat is om zelf dat gesprek over academische vrijheid te voeren en zij niet zelf weet te komen tot een robuust beleid, zij een speelbal wordt van de gepolariseerde verhoudingen in de samenleving, de (partij) politiek en de (sociale) media'.[51]

De verankering van academische vrijheid in de cultuur van kennisinstellingen moet er ook aan bijdragen dat wetenschappers onderling elkaars academische vrijheid respecteren. Wetenschappers moeten collega's met afwijkende, maar wetenschappelijk verdedigbare benaderingen of met controversiële vragen en perspectieven niet slechts tolereren, maar ook interpersoonlijk blijven behandelen als een volwaardig lid van de groep.[52]

Academische vrijheid binnen de academische gemeenschap staat inmiddels hoog op de agenda van kennisinstellingen. Dit blijkt uit de onlangs verschenen rapporten in opdracht van de Universiteit van Amsterdam (*Krachtig en Kwetsbaar*[53]) en de Universiteit Leiden (*Academische Vrijheid: een Leidse Lijn*[54]) en bijeenkomsten die aan andere instellingen over dit onderwerp worden georganiseerd. Het is van belang dat dit proces wordt voortgezet, aan afzonderlijke kennisinstellingen in onderlinge afstemming. Hier ligt een opdracht voor UNL.

Wetenschappelijke vrijheid en onderwijs

De verantwoordelijkheid om elkaars academische vrijheid niet te begrenzen speelt ook in de relatie tussen docenten en studenten. Het onderzoek naar zelfcensuur in het hoger onderwijs toont dat een deel van de docenten en studenten zich beperkt voelt. Zo geeft een deel van de ondervraagde docenten aan zich beperkt te voelen in hun uitingen in gesprekken met studenten en in het doceren van gevoelige onderwerpen. Omgekeerd

49 KNAW (2021, p. 32).
50 KNAW, NFU, NWO, TO2, VH, VSNU (2018, p. 20); VSNU (2019, principe 2 en 3).
51 Stoker, Stolker en Waaldijk (2023, p. 30).
52 Stoker, Stolker en Waaldijk (2023, p. 55).
53 Stoker, Stolker en Waaldijk (2023).
54 Kernteam Academische Vrijheid (2024).

geeft een deel van de studenten aan zich beperkt te voelen in gesprekken met docenten, in de keuze van studieopdrachten en stellingnamen en in gesprekken met medestudenten.[55]

De KNAW benadrukt dat instellingen en docenten een veilige leeromgeving met openheid, onderling respect en zelfkritiek moeten stimuleren. Als onderdeel van academische vrijheid hebben studenten recht op een sociaal veilig leerklimaat en een open debat binnen en buiten de collegezaal, waarin ruimte is voor een diversiteit aan benaderingen en waarin discussies verlopen op basis van argumenten. Docenten dragen hierbij de verantwoordelijkheid om, ongeacht hun eigen mening of voorkeur, studenten te leren over verschillende invalshoeken.

Het opleiden van studenten omvat niet alleen het overdragen van kennis en vaardigheden, maar ook het bevorderen van een kritische houding, waarvan zelfreflectie en openheid voor andere zienswijzen expliciet deel uitmaken.[56] Dit zal vaak betekenen dat het in debatten kan schuren. Tegelijkertijd spelen studenten ook een rol in de bescherming en invulling van de academische vrijheid. Academische vrijheid beschermt niet alleen studenten tegen ongepaste druk van docenten; studenten maken ook deel uit van de academische gemeenschap en dragen daarmee een verantwoordelijkheid in het realiseren van een cultuur waarin docenten en medestudenten zich niet beperkt voelen.

Externe sprekers

Recente incidenten rond externe sprekers met (voor sommigen) omstreden perspectieven geven een signaal van spanningen over de wenselijkheid of aanvaardbaarheid van het uiten van bepaalde standpunten binnen de academische gemeenschap. Dergelijke incidenten kunnen zich zowel voordoen rond wetenschappelijke sprekers als sprekers van buiten de wetenschap.

De KNAW roept universiteiten op om uiterst terughoudend te zijn in het weigeren van externe sprekers op grond van afwijkende opvattingen en achtergrond of een afwijkende maatschappelijke of politieke oriëntatie.[57] Dat geldt vanzelfsprekend als de bijdrage van externe sprekers van wetenschappelijke aard is; deze wordt dan vol beschermd door academische vrijheid. Maar ook als de bijdrage van externe sprekers niet per se

55 Technopolis group (2023). Het onderzoek laat zien dat 28% van de ondervraagde docenten zich in redelijke tot zeer sterke mate beperkt voelt in uitingen in gesprekken met studenten en 25% van de docenten in het doceren van gevoelige onderwerpen. Van de ondervraagde studenten voelt 10 tot 34% van de studenten zich in redelijke tot zeer sterke mate beperkt, vooral in gesprekken met docenten (34% van alle studenten), in de keuze van studieopdrachten en stellingnamen (23%) en in gesprekken met medestudenten (22%).

56 KNAW (2021, p. 38).

57 Stoker, Stolker en Waaldijk (2023, p. 66).

wetenschappelijk van aard is, wordt deze wel beschermd door de vrijheid van meningsuiting. Bovendien kan het opleggen van beperkingen aan externe sprekers ertoe leiden dat medewerkers van kennisinstellingen zich niet meer vrij voelen om hun inzichten te delen, en kan dit daarmee een *chilling effect* hebben op de vrijheid van wetenschap.

Het toelaten van externe sprekers met afwijkende opvattingen of een afwijkende maatschappelijke of politieke oriëntatie, draagt ook bij aan academische vrijheid binnen de academische gemeenschap, zolang hierbij de kernwaarden van de universiteit in acht worden genomen. Dit betekent dat sprekers bij dergelijke bijeenkomsten geacht worden hun betoog op wetenschappelijke kennis te baseren en er ruimte moet zijn voor debat en hoor en wederhoor.

Debatten en demonstraties

Debatten en demonstraties op Nederlandse universiteiten rond de oorlog tussen Hamas en Israël hebben geleid tot vragen over academische vrijheid; enerzijds vanuit medewerkers en studenten die zich beperkt of bedreigd voelen om hun zorgen over het conflict te uiten, anderzijds van medewerkers en studenten die demonstraties of debatten als intimiderend hebben ervaren.

Als debatten en demonstraties niet tot het domein van de wetenschap behoren, zijn zij beschermd door het recht op vrijheid van meningsuiting en demonstratie. Beperkingen moeten worden beoordeeld aan de hand van de grenzen die aan deze rechten kunnen worden gesteld. Maar de wijze van uitoefening van deze vrijheden, en de begrenzing ervan, kunnen wel van invloed zijn op academische vrijheid en veiligheid die door wetenschappers aan desbetreffende instellingen wordt ervaren. Als een universiteit een debat verbiedt, kan dat een afschrikkend effect hebben waardoor wetenschappers zich ook niet meer vrij voelen om wetenschappelijke standpunten over dit onderwerp te uiten.

De KNAW benadrukt de verantwoordelijkheid van universiteitsbesturen en van individuele wetenschappers en roept hen op om rond debatten en demonstraties te verzekeren dat juist bij complexe en gevoelige onderwerpen, wetenschappelijke kennis en wetenschappelijke opvattingen vrij kunnen worden gedeeld. Stevige discussies en spanningen zijn op zichzelf geen probleem, wel de manier waarop de spanning wordt geadresseerd. Kennisinstellingen moeten in hun maatschappelijke rol niet alleen de samenleving voorzien van wetenschappelijke kennis, maar ook de dialoog faciliteren, juist als het gaat over controversiële kwesties, zoals de oorlog in Gaza.[58]

58 De Jonge Akademie (2024).

Uitspraken in de publieke ruimte

Tot slot vraagt de KNAW aandacht voor een onderwerp dat niet beperkt is tot de discussies binnen de academische gemeenschap: uitingen die wetenschappers doen op gebieden buiten hun expertise. Dit kan gaan om uitingen binnen de universiteit, bijvoorbeeld als wetenschappers bij debatten over controversiële onderwerpen als Gaza of klimaatverandering standpunten innemen die vallen buiten hun expertise. Het gaat echter veelal om uitingen buiten de universiteit (*extra-mural speech*), bijvoorbeeld via (sociale) media. Dit onderwerp is van groot belang omdat universiteiten onderzoekers aanmoedigen om een bijdrage te leveren aan het maatschappelijke en politieke debat, waarbij het soms onduidelijk is of dergelijke bijdragen binnen de expertise van de betreffende wetenschapper vallen.

Omdat academische vrijheid is verbonden met de functie van onderzoekers en docenten, kunnen zij zich bij uitingen buiten hun wetenschappelijke expertise niet beroepen op academische vrijheid.[59] Vanzelfsprekend worden hun uitingen dan wel beschermd door de vrijheid van meningsuiting. Maar zoals het rapport *Krachtig en Kwetsbaar* opmerkt, zal de samenleving niet altijd het onderscheid kunnen maken. In dat debat hebben wetenschappers daarom de verantwoordelijkheid om hun wetenschappelijke perspectieven en hun meningen als burger uit elkaar te houden en de aard van hun inbreng en de mate van hun expertise zorgvuldig te duiden.[60] Hier ligt ook een taak voor universiteitsbesturen en de bredere academische gemeenschap. De KNAW roept hen op om het onderscheid tussen academische vrijheid en vrijheid van meningsuiting (buiten de expertise) te bewaken; leidinggevenden en mede-wetenschappers zouden elkaar moeten aanspreken als bij deelname aan het publieke debat die rol en status onvoldoende duidelijk is.

59 Zie ook Vrielink et al., (2023).

60 KNAW (2021, p. 25); Stoker, Stolker en Waaldijk (2023, p. 60). Ook *De Nederlandse gedragscode wetenschappelijke integriteit* (2018) stelt in norm 54 : 'Wees bij deelname aan het publieke debat open en eerlijk over de rol waarin die deelname plaatsvindt en over de aard en status van die deelname'.

6. CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN

Academische vrijheid behoeft voortdurend aandacht, waakzaamheid en bescherming. De KNAW concludeert, op basis van diverse signalen, dat academische vrijheid in Nederland onder druk staat. Het is de gezamenlijke verantwoordelijkheid van de overheid, academische instellingen, wetenschappers en studenten om academische vrijheid in Nederland te waarborgen. Dit vereist niet alleen voldoende financiering, maar ook een cultuur van respect, veiligheid en openheid binnen de academische wereld.

In dit rapport roept de KNAW verschillende partijen op om maatregelen te nemen op vier cruciale thema's om de borging van academische vrijheid te garanderen. Hoewel dit rapport zich richt op de bescherming van academische vrijheid en de institutionele autonomie in Nederland, is academische vrijheid in Nederland onlosmakelijk verbonden met academische vrijheid in andere landen. Wetenschap is per definitie grensoverschrijdend. Bedreigingen van academische vrijheid in andere landen zijn daarmee ook een zorg voor de KNAW – in het belang van academische vrijheid in de desbetreffende landen, maar ook omdat dergelijke bedreigingen kunnen doorwerken in de wetenschapsbeoefening in Nederland.

In dit verband spreekt de KNAW haar bijzondere zorg uit over recente inperkingen van de academische vrijheid in de Verenigde Staten. De KNAW zet zich in internationaal verband in voor de bescherming van academische vrijheid, en roept de Nederlandse overheid en Nederlandse kennisinstellingen op om de gevolgen hiervan voor wetenschapsbeoefening in Nederland te beperken.[61] De KNAW zal de mogelijke schendingen van academische vrijheid, zowel nationaal als internationaal, blijven volgen en waar nodig veroordelen, bij voorkeur in internationaal verband.

61 ALLEA (2025a).

De in dit rapport beschreven ontwikkelingen werpen de vraag op of academische vrijheid in Nederland juridisch voldoende is beschermd. Academische vrijheid wordt in Nederland, in tegenstelling tot sommige andere landen, niet in de Grondwet genoemd; de bescherming is thans gebaseerd op diverse bepalingen van nationaal en internationaal recht.[62] Gezien de in dit rapport geconstateerde bedreigingen van academische vrijheid, acht de KNAW het raadzaam om de vraag of het wenselijk is de academische vrijheid juridisch beter te borgen aan een nadere analyse te onderwerpen.

Concluderend komt de KNAW in dit rapport tot de volgende aanbevelingen ten aanzien van vier cruciale thema's: 1. Financiering en sturing van onderzoek en onderwijs, 2. Intimidatie van wetenschappers, 3. Samenwerking met derden, 4. Spanningen binnen de academische gemeenschap.

1. DE FINANCIERING EN STURING VAN ONDERZOEK EN ONDERWIJS:

- De KNAW roept de overheid op om genoeg ruimte te realiseren voor ongebonden onderzoek, zeker met het oog op de abrupte en ingrijpende aangekondigde bezuinigingen. Ook roept zij NWO en andere financieringsinstanties op om een goede balans te bereiken tussen sturing van onderzoek en ongebonden onderzoek.
- De KNAW spreekt kennisinstellingen aan op hun verantwoordelijkheid om wetenschappers aan hun instelling te beschermen tegen druk door externe financiering. Ook dienen universitaire besturen faculteiten, afdelingen en individuele wetenschappers substantiële vrijheid te geven om hun onderwijs en onderzoek in te richten.
- De KNAW roept de overheid op om in de taalkeuze van het academisch onderwijs het primaat van de regie bij universiteiten te laten.

2. INTIMIDATIE VAN WETENSCHAPPERS:

- De KNAW roept de overheid en politieke partijen op om bij te dragen aan een wetenschapsvriendelijk klimaat, om intimidatie van wetenschappers publiekelijk te veroordelen, en om een actieve bescherming te bieden tegen druk van buitenaf, onder andere door het reguleren van sociale media.
- De KNAW spreekt ook kennisinstellingen aan op hun verantwoordelijkheid om medewerkers actief te beschermen tegen druk van buitenaf, om bedreigingen te adresseren en om medewerkers te steunen die wetenschappelijke kennis naar de samenleving brengen en daarbij onder druk komen te staan.

62 Artikel 1.6 van de *Wet op het Hoger onderwijs en Wetenschappelijk onderzoek* (WHW, 1992/1993) stelt dat academische vrijheid in acht wordt genomen aan instellingen voor hoger onderwijs en academische ziekenhuizen. Artikel 13 van het *Handvest van Grondrechten* van de Europese Unie (2000) bepaalt dat de kunsten en het wetenschappelijk onderzoek vrij zijn en dat de academische vrijheid wordt geëerbiedigd. Voor een bespreking van academische vrijheid in wetgeving, zie KNAW (2021, p. 23-24) en Kosta en Ceran (2025); voor een nadere juridische uitwerking zie Groen (2017).

3. SAMENWERKING MET DERDEN:

- De KNAW roept de overheid en kennisinstellingen op om bij het treffen van maatregelen ten aanzien van kennisveiligheid te zorgen voor een zorgvuldige belangenafweging op basis van maatwerk en daarbij de principes van open wetenschappelijke uitwisseling, academische vrijheid en institutionele autonomie als uitgangspunt te nemen.
- De KNAW roept kennisinstellingen op kaders te ontwikkelen voor een zorgvuldige afweging van de belangen die zijn gemoeid met (internationale) samenwerkingen die kunnen stuiten op ethische bezwaren. De KNAW stelt voor om in gezamenlijkheid met UNL te komen tot een landelijke afstemming van dergelijke kaders en de toepassing ervan.

4. SPANNINGEN BINNEN DE ACADEMISCHE GEMEENSCHAP:

- De KNAW spreekt kennisinstellingen aan op hun verantwoordelijkheid om de academische vrijheid van wetenschappers te beschermen tegen druk van leidinggevenden, universiteitsbestuurders, mede-wetenschappers en studenten en om een open, inclusieve en veilige cultuur te stimuleren, waarin wetenschappelijke kennis en opvattingen vrij kunnen worden gedeeld, ook over controversiële kwesties. De KNAW roept kennisinstellingen verder op om academische vrijheid te verankeren in hun cultuur en beleid.
- De KNAW roept wetenschappers onderling op om elkaars academische vrijheid te respecteren, docenten om een veilige leeromgeving te stimuleren voor hun studenten waar openheid voor andere zienswijzen expliciet deel van uitmaakt, en studenten om bij te dragen aan een cultuur waarin ook medestudenten en docenten zich niet beperkt voelen in hun uitingen.
- De KNAW spreekt onderzoekers aan op hun verantwoordelijkheid om in hun externe communicatie wetenschappelijke perspectieven en hun ‘meningen als burger’ uit elkaar te houden en de aard van hun inbreng in het maatschappelijke debat zorgvuldig te duiden.

OVERIGE AANBEVELINGEN:

- De KNAW roept de overheid en Nederlandse kennisinstellingen op met kracht stelling te nemen tegen bedreigingen van wetenschappelijke vrijheid in het buitenland, zoals nu in de Verenigde Staten, en maatregelen te nemen die voorkomen dat dergelijke ontwikkelingen ook de vrije wetenschapsbeoefening in Nederland beperken (zoals het beschermen en veiligstellen van data).
- De KNAW zal de mogelijke schendingen van academische vrijheid, zowel nationaal als internationaal, blijven volgen en waar nodig veroordelen, bij voorkeur in internationaal verband.
- De actuele bedreigingen roepen de vraag op of academische vrijheid juridisch beter geborgd kan worden. De KNAW wil hierover het debat starten en is bereid hier nader over te adviseren.

SELECTIE VAN AANGEHAALDE RAPPORTEN

KNAW (2021). *Academische vrijheid in Nederland – een begripsanalyse en richtsnoer*.
In dit rapport werkte de KNAW het begrip 'academische vrijheid' nader uit. Welke grenzen kunnen aan academische vrijheid gesteld worden en wie is er verantwoordelijk voor?

Maassen, Jungblut, Martinsen, en Øvrebø (2025). *Academic Freedom Monitor 2024: Analysis of de facto state of academic freedom in the EU – Country overview*.
Sinds 2022 publiceert het Europees Parlement een jaarlijkse *Academic Freedom Monitor*, gericht op het helpen versterken van de bescherming van academische vrijheid in de Europese Unie. Dit is de meest recente editie, gepubliceerd in april 2025. Het is gepubliceerd met een begeleidende studie over de juridische bescherming van academische vrijheid in de EU-lidstaten (Kosta en Ceran 2025). De monitor uit 2024 was specifiek relevant voor Nederland, omdat Nederland hierin besproken werd als een van de tien case studies (Panel for the Future of Science and Technology, 2024).

Kinzelbach, Lindberg, en Lott (2025). *Academic Freedom Index 2025 Update*.
Een van de belangrijkste indexen die in de *Academic Freedom Monitor* wordt aangehaald, is de Academic Freedom Index (AFI). De update van de AFI uit 2025 geeft de meest recente scores voor academische vrijheid tot en met 2024.

KNAW (2022). *Sociale veiligheid in de Nederlandse wetenschap – Van papier naar praktijk*.
De KNAW heeft op verzoek van de minister van OCW deze gids gemaakt met handreikingen en tips om de problemen met ongewenst gedrag aan wetenschappelijke instellingen te voorkomen of vroegtijdig bij te sturen. Sociale veiligheid wordt als een centrale voorwaarde voor goede wetenschapsbeoefening genoemd.

De Jonge Akademie (2023). *Denkruimte. Een analyse van structurele bedreigingen voor academische vrijheid en integriteit*.
De Jonge Akademie pleit in dit rapport voor meer transparantie door 'intellectuele audits' en voor het opstellen van richtlijnen voor verantwoorde onderzoeksfinanciering.

KNAW (2019). *Evenwicht in het wetenschapssysteem. De verhouding tussen ongebonden en strategisch onderzoek.*
Onderzoeksfinancier NWO besteedt twee keer zoveel geld aan strategisch onderzoek als aan ongebonden onderzoek. In dit rapport stelt de KNAW dat die twee typen wetenschappelijk onderzoek even belangrijk zijn en dat de verhouding tussen beide daarom in evenwicht moet worden gebracht.

KNAW (2023). *Kennisveiligheid – KNAW position paper*.
Met het oog op maatregelen rondom kennisveiligheid benadrukt de KNAW in dit position paper dat de principes van open wetenschappelijke uitwisseling, academische vrijheid en institutionele autonomie te allen tijd het uitgangspunt moeten zijn en blijven.

Technopolis group (2023). *Onderzoek naar zelfcensuur in hoger onderwijs en wetenschap*.
Dit onderzoek, uitgevoerd in opdracht van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, verkent in welke mate en op welke wijze academische zelfcensuur voorkomt in Nederlands hoger onderwijs en wetenschap, welke factoren hieraan bijdragen en welke maatregelen er genomen kunnen worden om zelfcensuur tegen te gaan.

Stoker, Stolker, en Waaldijk (2023). *Krachtig en kwetsbaar. Academische vrijheid in de praktijk*.
Dit rapport, opgesteld door de externe commissie Stolker naar aanleiding van een klokkenluidersmelding aan de UvA, onderzoekt de specifieke melding en werd daarnaast gevraagd de begrippen 'academische vrijheid' en 'wokeness' nader te beschouwen. De commissie doet concrete aanbevelingen om academische vrijheid op universiteiten te borgen.

UNL, KNAW en NWO (2024). *Monitor externe intimidatie, haat en bedreiging van wetenschappers*.
Deze monitor, opgesteld in opdracht van UNL, KNAW en NWO, geeft inzicht in de mate waarin medewerkers van kennisinstellingen te maken krijgen met externe haat, intimidatie en bedreigingen.

REFERENTIES

AIV (2020). Regulering van online content: Naar een herijking van het Nederlandse internetbeleid. AIV-advies 113. 24 juni 2020. Te raadplegen via: https://www.adviesraadinternationalevraagstukken.nl/documenten/publicaties/2020/06/24/regulering-van-online-content.

AIVD, MIVD en NCTV (2022). *Dreigingsbeeld Statelijke Actoren 2*. 28 november 2022. Te raadplegen via: https://www.nctv.nl/documenten/publicaties/2022/11/28/dreigingsbeeld-statelijke-actoren-2.

ALLEA (2025a). *ALLEA Statement on Threats to Academic Freedom and International Research Collaboration in the United States.* Februari 2025. Te raadplegen via https://allea.org/portfolio-item/allea-statement-on-threats-to-academic-freedom-and-international-research-collaboration-in-the-united-states/.

ALLEA (2025b). *Statement on Ethical Problems for Research Institutions Collaborating with Commercial Entities.* Februari 2025. Te raadplegen via https://allea.org/wp-content/uploads/2025/02/ALLEA-Statement-on-Ethical-Problems-in-Research-Collaborations-with-Commercial-Entities.pdf

De Jonge Akademie (2023). *Denkruimte. Een analyse van structurele bedreigingen voor academische vrijheid en integriteit.* Amsterdam, KNAW. Te raadplegen via: https://www.dejongeakademie.nl/publicaties/2495595.aspx

De Jonge Akademie (2024). *Reactie De Jonge Akademie op UNL-richtlijn protesten universiteiten*. 13 juni 2024. Te raadplegen via: https://www.dejongeakademie.nl/publicaties/2751730.aspx?t=Reactie-De-Jonge-Akademie-op-UNL-richtlijn-protesten-universiteiten-.

Fogteloo, Margreet en Ruben Stift (2023). *Activisme op de universiteit: Academisch mijnenveld*. De Groene Amsterdammer, 13 december 2023. Te raadplegen via: https://www.groene.nl/artikel/academisch-mijnenveld.

Freedom House (2024). *Netherlands: Freedom in the World 2024 Country Report*. Te raadplegen via: https://freedomhouse.org/country/netherlands/freedom-world/2024.

Geels, Maartje (2024). *Sinds 7 oktober zitten ook Nederlandse universiteiten in een lastige spagaat tussen academische vrijheid en felle protesten*. Volkskrant, 3 mei 2024. Te raadplegen via: https://www.volkskrant.nl/binnenland/sinds-7-oktober-zitten-ook-nederlandse-universiteiten-in-een-lastige-spagaat-tussen-academische-vrijheid-en-felle-protesten~b84394b1/?referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F.

Gerards, J.H. en N. Schattevoet (2024). *The Safety of Scientific Researchers: Data, Trends and a Typology of Threats. An Exploratory Study for UNESCO's Programme on the Freedom and Safety of Scientists*. Paris, UNESCO. Te raadplegen via: https://www.unesco.nl/nl/artikel/nieuw-unesco-rapport-over-veiligheid-van-wetenschappers.

Groen, Joris (2017). *Academische vrijheid: een juridische verkenning*. Proefschrift. Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam. Te raadplegen via: http://hdl.handle.net/1765/95506.
Handvest van Grondrechten van de Europese Unie (2000). Nummer 2000/C 364/01. Te raadplegen via: https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_nl.pdf.
Kernteam Academische Vrijheid (2024). *Academische vrijheid: een Leidse lijn. Eindrapport Kernteam Academische Vrijheid.* 17 juni 2024. Te raadplegen via: https://www.medewerkers.universiteitleiden.nl/binaries/content/assets/algemeen/bb-scm/nieuws/eindrapport-kernteam-academische-vrijheid.pdf.
Kinzelbach, Katrin, Staffan I. Lindberg, en Lars Lott (2025). *Academic Freedom Index 2025 Update.* FAU Erlangen-Nürnberg en V-Dem Institute. Te raadplegen via: https://academic-freedom-index.net/research/Academic_Freedom_Index_Update_2025.pdf.
KNAW (2017). *Nederlands en of Engels? - Taalkeuze met beleid in het Nederlands Hoger Onderwijs*. Amsterdam, KNAW. Te raadplegen via: https://www.knaw.nl/publicaties/nederlands-en-engels-taalkeuze-met-beleid-het-nederlands-hoger-onderwijs.
KNAW (2018). *Vrijheid van wetenschapsbeoefening in Nederland.* Briefadvies. Amsterdam, KNAW. Te raadplegen via: https://www.knaw.nl/publicaties/vrijheid-van-wetenschapsbeoefening-nederland.
KNAW, NFU, NWO, TO2, VH en VSNU (2018). *Nederlandse gedragscode wetenschappelijke integriteit*. Te raadplegen via: https://storage.knaw.nl/2023-02/Nederlandse-gedragscode-wetenschappelijke-integriteit_2018.pdf.
KNAW (2019). *Evenwicht in het wetenschapssysteem. De verhouding tussen ongebonden en strategisch onderzoek.* Amsterdam, KNAW. Te raadplegen via: https://www.knaw.nl/publicaties/evenwicht-het-wetenschapssysteem-de-verhouding-tussen-ongebonden-en-strategisch.
KNAW (2021). *Academische vrijheid in Nederland – een begripsanalyse en richtsnoer*. Amsterdam, KNAW. Te raadplegen via: https://www.knaw.nl/publicaties/academische-vrijheid-nederland.
KNAW (2022). *Sociale veiligheid in de Nederlandse wetenschap - Van papier naar praktijk*. Amsterdam, KNAW. Te raadplegen via: https://www.knaw.nl/publicaties/sociale-veiligheid-de-nederlandse-wetenschap-van-papier-naar-praktijk-0.
KNAW (2023). *Kennisveiligheid - KNAW position paper*. Amsterdam, KNAW. April 2024. Te raadplegen via: https://www.knaw.nl/publicaties/kennisveiligheid-knaw-position-paper.
KNAW (2024). *De KNAW roept op tot behoud van een open wetenschapssysteem.* Te raadplegen via: https://www.knaw.nl/nieuws/statement-van-de-knaw-wetenschap-kent-geen-grenzen-behoud-het-open-wetenschapssysteem.
Kosta, Vasiliki, en Olga Ceran (2025). *Academic Freedom Monitor 2024: Overview of De Jure Academic Freedom Protection.* Te raadplegen via: https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_STU(2025)762887.
Maassen, Peter, Jens Jungblut, Dennis Martinsen, en Veslemøy Øvrebø (2025). *Academic Freedom Monitor 2024: Analysis of de facto state of academic freedom in the EU – Country overview.* April 2025. Panel for the Future of Science and Technology, European Parliament. Te raadplegen via: https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_STU(2025)765775.
Maassen, Peter, Dennis Martinsen, Mari Elken, Jens Jungblut en Elisabeth Lackner (2023). *State of play of academic freedom in the EU member states: Overview of de facto trends and developments.* Maart 2023. Panel for the Future of Science and Technology, European Parliament. Te raadplegen via: https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_STU(2023)740231.
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2024). *Beheersing van internationale studentenstromen*. Den Haag: Ministerie van OCW. Laatst geraadpleegd op 29 januari 2025

via https://open.overheid.nl/documenten/dpc-a34ee4bc4393ed997601604df422f43552717b11/pdf.
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2025). *Kamerbrief over afbakening doelgroep wetsvoorstel screening kennisveiligheid*. Laatst geraadpleegd op 18 februari 2025 via https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2025/01/17/afbakening-doelgroep-wetsvoorstel-screening-kennisveiligheid.
Nederlandse Arbeidsinspectie (2024). *Arbo in Bedrijf Special: Psychosociale arbeidsbelasting universiteiten*. April 2024. Te raadplegen via: https://www.nlarbeidsinspectie.nl/publicaties/rapporten/2024/05/14/arbo-in-bedrijf-special-psychosociale-arbeidsbelasting-universiteiten.
Panel for the Future of Science and Technology (2024). *EP Academic Freedom Monitor 2023*. Februari 2024. European Parliament. Te raadplegen via: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2024/757798/EPRS_STU(2024)757798_EN.pdf
Pruvot, E. B., Estermann, T., en Popkhadze, N. (2023). *University Autonomy in Europe IV: The Scorecard 2023*. European University Association. Te raadplegen via: https://www.eua.eu/publications/reports/university-autonomy-in-europe-iv-the-scorecard-2023.html.
Rathenau Instituut (2020). *Ontwikkeling derde geldstroom en beïnvloeding van wetenschappelijk onderzoek – Een data- en literatuuronderzoek ter beantwoording van de motie-Westerveld*. Den Haag. Te raadplegen via: https://www.rathenau.nl/nl/werking-van-het-wetenschapssysteem/ontwikkeling-derde-geldstroom-en-beinvloeding-van
Spannagel, J., en Kinzelbach, K. (2023). *The Academic Freedom Index and Its indicators: Introduction to new global time-series V-Dem data. Qual Quant* 57, 3969–3989 (2023). https://doi.org/10.1007/s11135-022-01544-0.
Stoker, Stolker, en Waaldijk (2023). *Krachtig en kwetsbaar. Academische vrijheid in de praktijk.* Juni 2023. Te raadplegen via: https://www.uva.nl/content/nieuws/nieuwsberichten/2023/06/commissie-stolker-geen-institutionele-misstand-academische-vrijheid-wel-actief-bewaken.html.
Technopolis group (2023). *Onderzoek naar zelfcensuur in hoger onderwijs en wetenschap*. November 2023. Te raadplegen via: https://open.overheid.nl/documenten/dpc-5593fd4268bcd6f2dbbdb15e5f7a7a726d39d821/pdf
Universiteiten van Nederland. *Input UNL Internetconsultatie Wetsvoorstel 'Internationalisering in Balans'.* Laatst geraadpleegd op 29 januari 2025 via https://www.universiteitenvannederland.nl/onderwerpen/onderwijs/internationalisering-blijft-essentieel-voor-kwaliteit-onderwijs.
UNL, KNAW en NWO (2024). *Monitor externe intimidatie, haat en bedreiging van wetenschappers*. Juni 2024. Te raadplegen via: https://storage.knaw.nl/2024-06/Monitor%20externe%20intimidatie%20haat%20en%20bedreiging%20van%20wetenschappers.pdf.
Verburgt, Lukas M., Jan Willem Duyvendak (red.) (2023). *Academische Vrijheden in Nederland*. Amsterdam University Press.
Vrielink, Jogchum, Koen Lemmens, Paul Lemmens, Stephan Parmentier (2023). *Challenges to academic freedom as a fundamental right*. LERU, April 2023. Te raadplegen via: https://www.leru.org/publications/challenges-to-academic-freedom-as-a-fundamental-right#.
VSNU (2019). *Code Goed Bestuur Universiteiten*. Den Haag: VSNU. Te raadplegen via: https://www.universiteitenvannederland.nl/code-goed-bestuur-universiteiten.
Wet op het Hoger onderwijs en Wetenschap (WHW) (1992/1993). Te raadplegen via: https://wetten.overheid.nl/BWBR0005682/2020-01-01.

Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen
Postbus 19121, 1000 GC Amsterdam
T 020 551 0700
F 020 620 4941
knaw@knaw.nl
www.knaw.nl